

Zeitschrift: Il glogn : calender dil pievel : annalas per historia, litteratura e cultura romontscha
Band: 6 (1932)
Artikel: Pleif : la baselgia
Autor: Sialm, G.B.
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881282>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 06.10.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Pleif

La baselgia

(G. Batt. Sialm, plev.)

Persul e solitari, quei ei Pleif! Treis casas: ina per Niessegner, lautra pigl augsegner e la tiarza pil caluster.

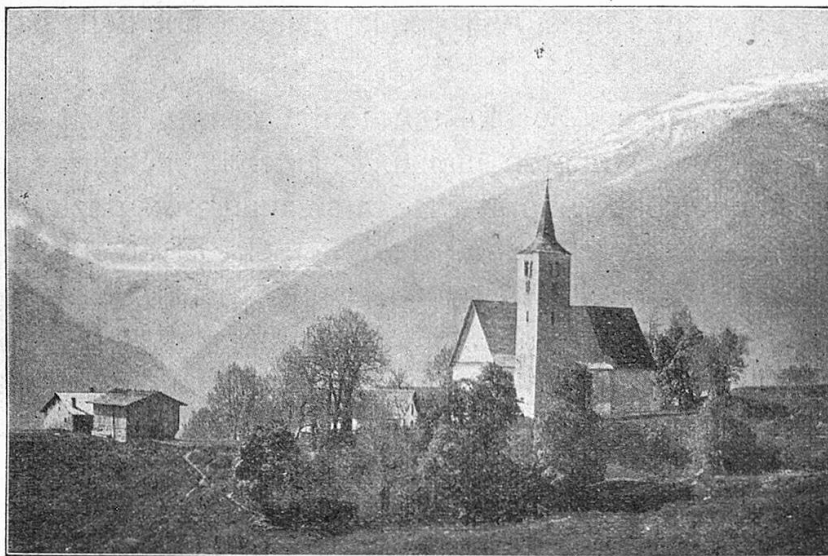
Avon dus onns stev'era aunc la veglia casa caplania, ch'ei lu vegnida scarpada giu. La crappa ha surviu per la restauraziun della baselgia a Pleif 1930—1931.

Il davos caplon ei stau Sur Rest Antoni Casaulta (1842—1846). A nus de Segnes ei quel aunc adina en nunstinschenteivla memoria (1853—1878). Ils vegls raquentan conts pupratschs carstgauns, disgraziai e malsauns, dalunsch e datier, che hagien anflau agid tier el. El stuev'esser in fetg capavel miedi. Dasperas er'el era enconuschents pervia de sia pussonza cun benedicziuns e scongiuraziuns. Musteilas e vermaneglia stuevan fugir ed ils ménders della notg, che mavan speras ora senza salidar, fermav'el cun in plaid a mesa-via, sco sch'els fussen vegni culai cullas solas calzèr vid la tiara. Ina casa havevi pédras. Scongiurond quellas ha el aunc dumandau, „nua leis Vus, ch'ellas mondien?“ „Ad alp!“ „Bien!“ Quei fuva plitost zatgei sco ina bèffa. Mo cur che las vaccas e genetschas ein vegnidas dad alp, ein las pédras era turnadas! — — — In'otra gada ch'el fuva en teschamber, pinaus per far messa, ha el detg ad in ministrant: „Va ora e mira sche la X. ei a messa!“ Il buobet rapporta: „na!“ Cheu di il caluster perstgisond: „Quella ha de far solver!“ „Tgei!“ rebatt'ei denter quels mirets, „cun quella fa il huz solver!“ — Grond studi havevi el par'ei buca fatg. En quater onns latin e teologia, tutti quanti. Ses priedis concludev'el adina culs plaids: „Tegn car Diu sur tut ed il proxim sco tetez!“ Tgei drov'ei dapli? Ina caussa, ina suletta: mo far quei! Niessegner vegn ad haver dau al bien caplon sia pagaglia. —

Suenter ei la casa-caplania a Pleif stada vita, ditg e liung. Enqualin maniava ch'in nauschira-tgaun fetschi guardia lien. Jeu haiel mai udiu ad urlond el, mai viu el, schebi ch'jeu haiel visitau tuts ils encardens. In'otra caussa duei denton esser stada vera. Ina femna veglia (probabel buca dil tut normala!), che avdavi en cheu avon paucs decennis, havevi scart culla lenna de pegna. Ed ella miseria fa ei patertgar! Sin senterì fuv'in grond carnè cun varga 40000 cavazzas de morts. Tgi dumbrava quellas e mirava sisu, ch'il diember resti adina il medem? „Quei negin ch'encorscha, per prender mintgaton ina de quellas. Ed jeu drovel lenna de scaldar. Ossa

scauld'aunc meglier. Ils morts sentan buca pli!“ Aschia po la veglietta haver tertgau. Finfatg svanevan las cavazzas ina suenter l'otra, disen e disora, jamnas, entochen che l'istoria ei vegnida enconuschenta. Paupers babuns! Vus haveis giu tèstas fermas e diras ch'han fatg resistenza a tuts stempraus della veta, als inimitgs della libertad e patria, fatg resistenza al vierm della tiara, al dent dil temps, mo al fiug, tgi vul far resistenza al fiug! Tuts ston perdunar alla paupra veglietta, ella saveva buca tgei ch'ella figeva! — —

Contas gadas hai jeu dumandau ils affons de scola leusi Vella: „Pertgei haveis vus de Vella stuschau la baselgia e la casa digl augsegner giudem il plaun, osumsum? Haveis buca bugen quels? Niessegner? Igl augsegner?

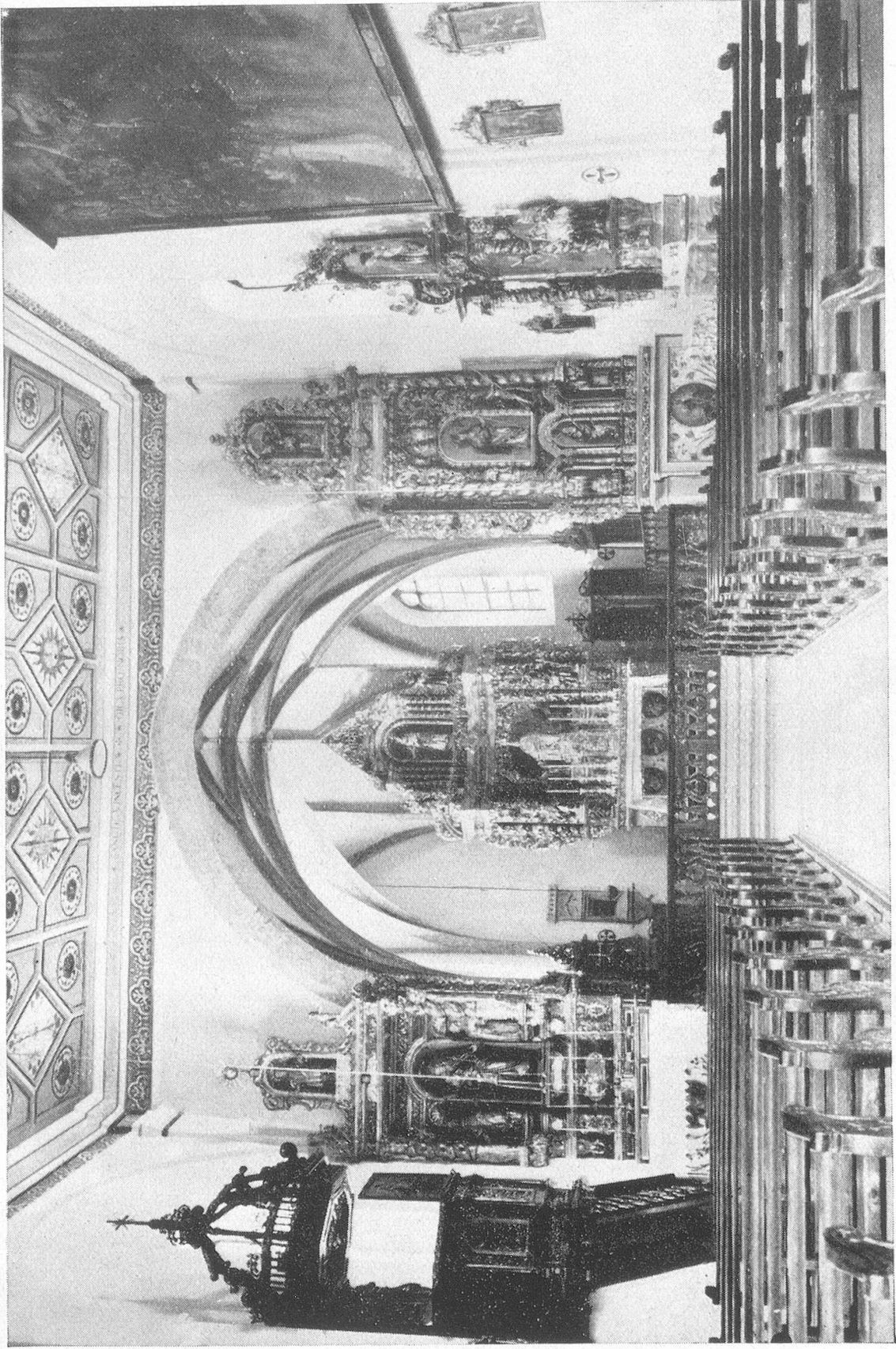
Pleif

Vus essas tuts si cheu el vitg ensemen e Niessegner cheugiu sum, sco sche Vus lesses gleiti stuschar el surengiu?“ Tgei égls che quels affons figevan si! Egls gros sco sch'els savessen ni tgei tertgar ni tgei dir. Sche quei ei era ina damonda, maltschéca. E tuttina ei la baselgia cheugiu. Igl ei ver! Curios! Pertgei, pertgei?

Quella damonda sto scadin che percuora la Lumnezia far. Era a mi ei quella damonda vegnida avon il spért l'emprema ga ch'jeu sundel viagiavus atras Lumnezia. Decidend lu la sort de prender albiert sut il tschiel lumnezian, ei igl interess carschius, la damonda ei vegnida pli viva ed acutta. Las obligaziuns digl uffeci, las preparaziuns per la restauraziun della baselgia ein caussas che pretendan studi ed enconuschientscha. Vul ti encurir il scazi, sche stos ti cavar a funs; il scazi ei zuppau e vul fadigia.

Leu giun Genastga al pei dil crest Turratscha stat in crap, numnaus il crap dils morts, crap de bara. Cheu vegnevan ils de Val cun lur morts e tschentavan giu els sil crap, fertont ch'ils bos savevan pascular in tec per rimnar novas forzas e rabbitschar plaunsiu ils defuncts dal davos e stufi

Igl intern della baselgia suenter la restauraziun

---

crest si encunter Pleif. La lingia della via ei aunc ussa signada culs vegls fraissens giudem il plaun de Pleif. Ils de Val vegnevan a Pleif a satrar! Il grond senterì de Pleif haveva plaz per tut la Lumnezia. Ins muossa aunc oz a Pleif ils logs sin senterì de tut ils vitgs lumnezians.

Il maiestus senterì cun ses vegls fraissens fa guardia el center della Lumnezia. El conserva e pertgira las restonzas de nundumbreivels pardavonts. E cur ch'il suffel ramura ella roma mesclusa e zacuda ils ignivs de hazlas e tgappers, entscheiva la histora a raquintar dals melli onns vargai. E cur ch'il sulegl matutin leva si leuvi sur la pezza, cur ch'il sulegl vespertin va da rendiu, terlischa Pleif: la venerabla baselgia veglia en miez d'in bi tschupi verd de fegliam, il liug historic tschentaus sil tron, la mumma-baselgia sco ina madonna a miez tut ils vitgs. Il hosp che viseta, sparta nuidis da quei liug schi tgeu e venerabel pleins de paisch sulegliva, pleins de bellezza e sontgadat. Sco sche la natira romantica, il maiestus sulegl, il tschiel blau, igl art, la historia e la pietusadad havessen fatg ligia solemna che tschaffa il cor dil carstgaun. Adina danovamein ston ins mirar e contemplar, star e sesmervegliar, urond alzar il cor encunter tschiel tiel nuncomparegliabel Scaffider de tut bi e bien ed engraziar pil legherment gudiu en ura privilegiada senza paregl.

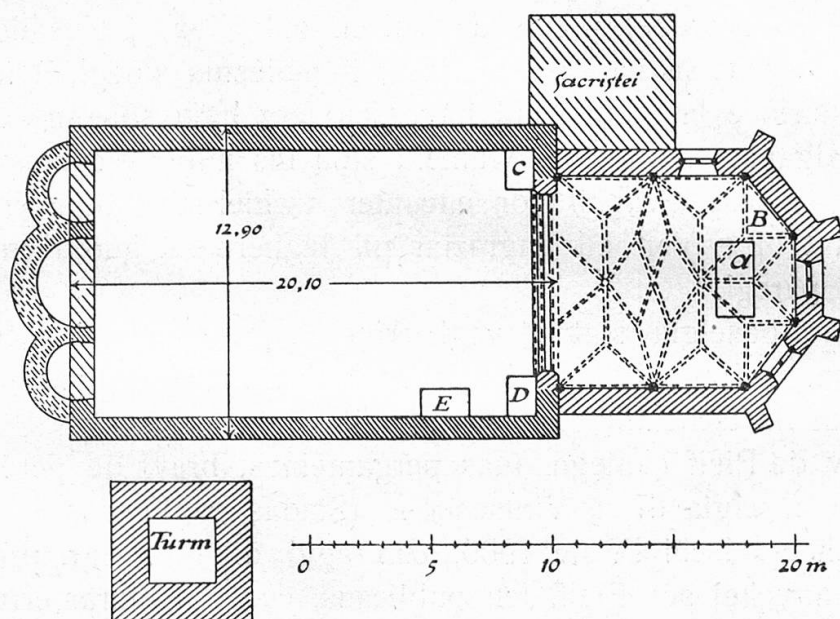
Avon porta-baselgia stat il vegl crap de Batten cun ina crusch sillas costas, da maun dretg dil portal. Isaus dal temps e dallas auras, leg'ins giud la fatscha ils tschetaners, forsa in millesi.

Igl archiv de Pleif cuntegn duas pergameinas, brevs de perdun de 1322 e 1345 per la baselgia de s. Vintschegn. (Stadas publicadas e transladas da Sur Rensch egl Ischi IV de 1900, cun agid dil rev. sigr. prof. Steffens. Il concernent artechel sur Pleif, leu publicaus, cuntegn biaras errurs en fatgs ed annadas.) En quellas brevs vegn la baselgia numnada „baselgia en Lumnezia“. Pér suenter ein las filialas sespartidas dalla mumma ed oz ei Pleif la baselgia parochiala mo per Vella.

Dapi che Gieri Caro e Dr. Duri Stutz han anflau ora ch'igl urbari, ch'ins considerava pli baul per in rodel d'intradas della baselgia de Cuera ord igl 11avel tschentaner, seigi in urbari dils beins dil Reginavel en Rezia ord il temps de Ludvic il Pietus (814—840), dapi lu constat'ei, che quella pli veglia menziun della veglia „ecclesia plebeia ad S. Vincentium“ mondi anavos el 9avel tschentaner, el temps dils Carolins. Il passus ei il sequent: „Beneficium Herikeri ad S. Vincentium. Est ibi de terra dominica iugera XL. de pratis L. de vineis . . . mansos V. alpes II. molina I. Est ibi ecclesia plebeia, quam habet Constantius, cum decima de ipsa villa, et de ipsa valle tota. De terra dominica mansum dimidium.“ (Mira Anzeiger für schweizerische Altertumskunde XIII 4. la publicaziun de R. P. Notker Curti 1911.)

El novissim temps vulan ils historichers puspei pretender che quella pli veglia menziun mondi buca grad anavos el 9avel tschentaner, mo tuttina sil pli pauc tochen el 10 ni 11avel tschentaner.

La baselgia de Pleif ei quella ch'ei numnada cheu. Pleif deriva da plebeia. Pleif stuess ins pia scriver cun v e buca cun f, sch'ins less setener strictamein vid las reglas della filologia. La grammatica romontscha di denton ch'ins dueigi scriver „gl“ cugl apostrof davos e buca davon encunter tutta natira che cammonda de metter igl apostrof leu nua ch'ei vegn schau ora zatgei. Pertgei commonda la grammatica il davon davos? La suletta raschun: perquei ch'igl seigi adina vegniu scret aschia („tenor isonza“). Cun bia pli gronda raschun scrivin nus Pleif cun f perquei ch'igl ei vegniu scret cun f gia avon treitschien onns. „Visitatio ecclesiæ parochialis vulgo Pleif die secundo Septembris 1643“. Era mes rev. antecessurs han adina scret Pleif cun f. Tuts cudischs egl archiv dattan perdetga. Steien pia tiel vegl! —

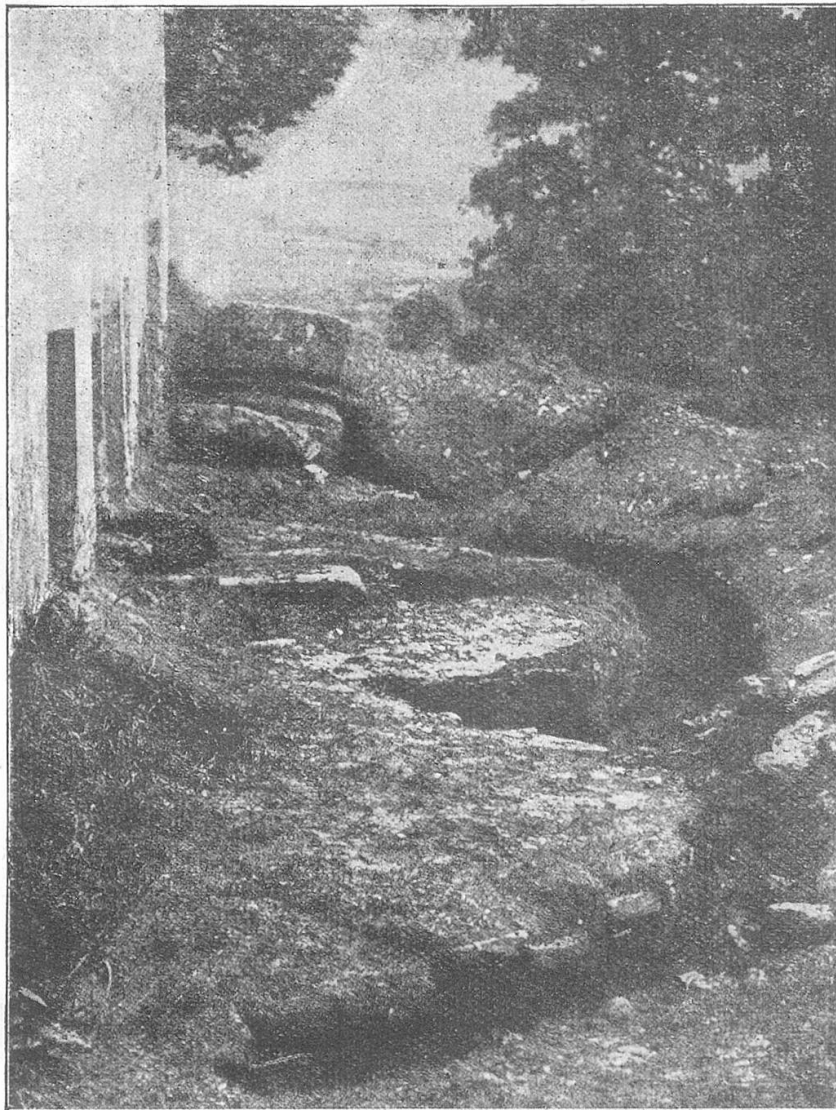

Il plan della baselgia

La plonta-pei, q. e. il plan della baselgia documentescha sia vegliadetgna, ch'ella ei veramein ina baselgia carolina dil 9avel tschentaner. Las excavaziuns, fatgas sut direcziun de rev. Sur Murezi Derungs, han sligiau il legn e midau la supposiziun en caussa clara.

Vegnend il mument che la baselgia stueva haver siu tetg — il tetg vegl de schlondas era fetg alla malura e scheva penetrar la plievia per donn della baselgia —, ha Vella prevediu de far il tetg de stuorz. Ils umens dil „Heimatschutz“ han fatg stravagantas smanatschas, essend la libra concorrenza publicada per tetg de stuorz. Quei ha reteniu la lavur. Per tetg d'iom, de plattas, tunscheva la muneida buc. Il plevon (Sur Murezi Derungs) ha stuiu mirar co e cum, encurir fontaunas ded aur. Vegnend quella damonda a strada, co pagar il tetg pli car, ein quels „valerus“ dil „Heimatschutz“ semess giu sil mescal lom amiez il campo dolce far niente. Denton eis ei vegniu publicau la subvenziun federala per la baselgia de Lonsch. Quei ha entruidau

Las absidas excavadas

il plevon tier la dre-tga instan-za. Lu ha la excavaziun avon porta gronda entschiet e cun quella arriva la sorpresa dellas absidas avon baselgia: il segir mussament dil temps carolin ed il meglier fundament per survegnir subsidi federal. Facticamein ei il tetg della baselgia e clutgervegnius fatgs cun plattas vallisianas, cun 30% subsidi, il pli bi e pli custeivel tetg ch'ins sa vuler (cuost 15 000 frs. 1914.) Las absidas ein signadas avon porta en fuorma de treis mesas rudialas cun plattas de crap (mira il plan.) Gest cheu fuva il chor

ed igl altar pli baul, drizzai enviers la levada dil sulegl exact il cuntrari della direcziun ded oz.

Ina gronda porta veglia, surtratga cun tablas de lenn nughè, scardalida da suffel, plievia e neiv, ha bein aviert e mussau igl intern a nundumbreviels vivs e morts. Ferradira e siarras veglias laian sminar igl inschign e fin senn artistic d'in capavel serrèr. Passond sur il plaz nua ch'igl emprem altar ei staus, sesarva la porta era per nus e cun nus stat in e scadin eri per admirar igl intern dil magnific vegl e venerabel sanctuari.

Teidla aunc gl'emprem il rapport ded ina visitaziun episcopala de 1643. Quei rapport ei necessaris d'enconuscher; pertgei ch'igl ei vegniu fatg entgina midada suenter, principalmein igl onn 1661, annada inscretta silla fatschada.

„Visitaziun della baselgia parochiala, numnada Pleif, ils 2 de settember 1643.

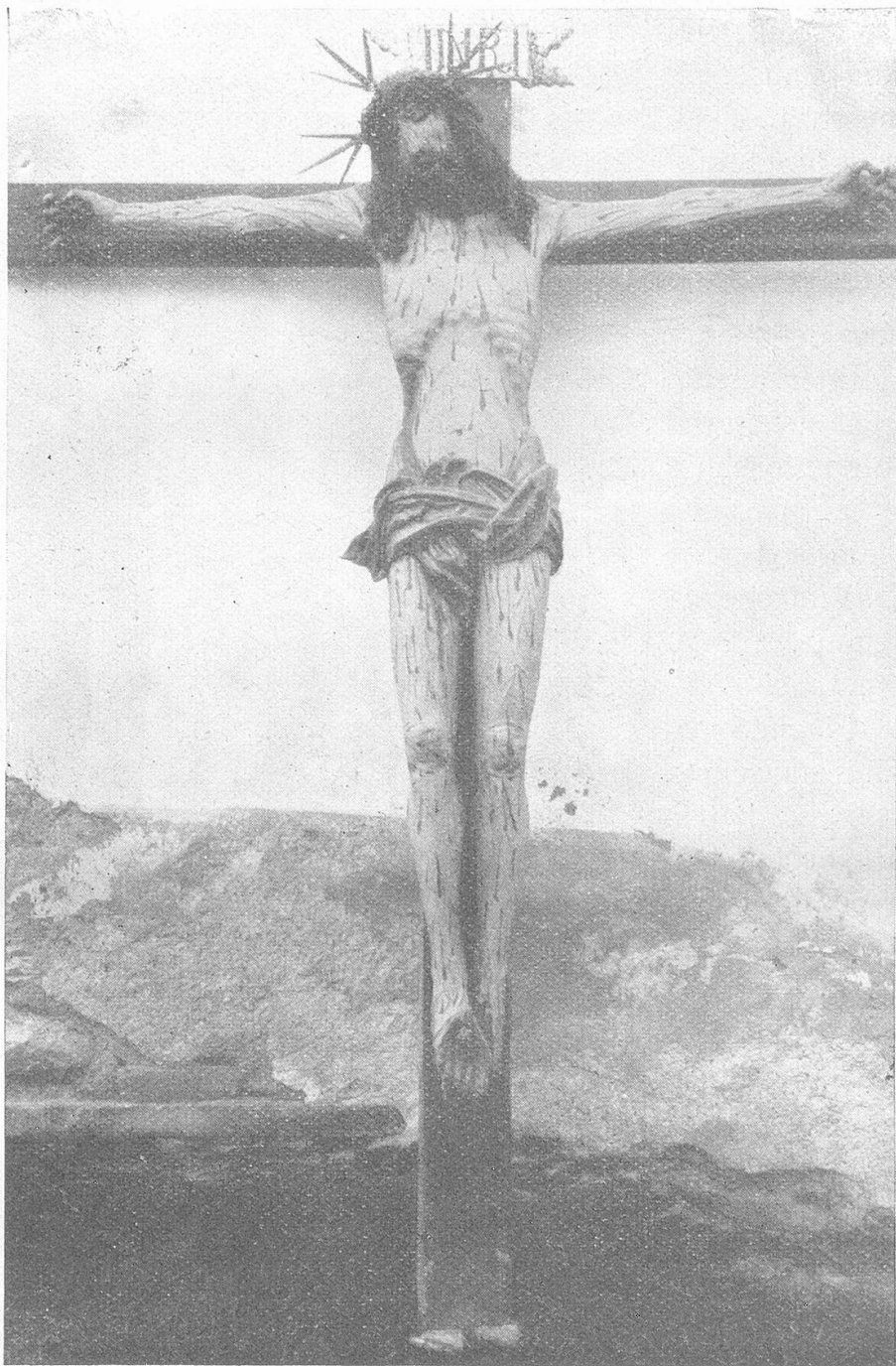

Intrond per la porta principala, che duei vegnir serrada, pass'ins atras in pierti! Endadens encuntercomi, leu nua ch'il chor steva pli baul, ves'ins in edifeci de lenn ed il baptisteri, dal qual ei vegn plidau en siu liug. Il plantschiu de quella baselgia ei dil tut da lenn e descriva en maletgs differentas figuras dil veder l'estament. Il mir lateral da maun dretg della intrada muossa sisum la Passiun de Christus, medemamein en maletgs. Da maun seniester dell'infrada encuntercomi eis ei pendiu si in elegant e fetg grond maletg, sin il qual ei vegn representau vivamein la victoria navala repurtada suls Tercs. Las fenestras ein tuttas fatgas cun veiders (vitreae e sartaee). Il chor ha arviul cun costas, ei daus si alv ed ei baghiaus pli ault che la nav, demaniera che siu arviul sesaulza sur il plantschiu della nav. Igl altar grond el chor ei consecraus a s. Vintschegn, ch'ei perquei era il patrun dell'entira baselgia. Sper il fetg elegant dorau tabernachel ch'ei baghiaus en moda taliana, stattan dus aungnels dorai che portan glischs. Candalors eis ei cheu quater ed ina crusch de bruns. Davos igl altar grond eis ei fermau vid il mir in grond crucifix da lenn cullas statuas della Beatissima Purschala Maria e s. Gion evangelist. Giusut stat ina truca serrada per las caussas digl altar dil ss. Rusari. — Da maun digl evangeli eis ei el mir il tabernachel vegl cun gatter de fier. Avon quel arda la glisch che sereferescha sil Sontgissim che vegn conservaus el niev tabernachel digl altar grond.“ In rapport de 1658 metta aunc vitier: „El chor eis ei vegniu fatg bialas truccas dad omisdus mauns.“

Igl intern della baselgia avon la restauraziun

La baselgia de Pleif ha pia fatg atras plirs stadis. Gl'emprem eis'ella stada carolina, avon varga melli onns! Avon strusch 500 onns ein lu las absidas vegnidas allontanadas tochen sil fundament. E lu ei il chor gotic

Il crucifix gotic

vegnius baghiaus en cuntraria direcziun (encunter sera) ed in teschamber gotic da siu maun dretg. Sia porta ei aunc ussa d'encorscher el mir, sch'ins va atras il corridor ch'ei vegnius fatgs 1930 per trer la humiditad naven dals mirs della baselgia. Figend lezza lavur, havein nus anflau il plaun solid de quei teschamber gotic (circa in bratsch sut tiara) e la clav della porta teschamber vitier (en stil gotic.) Igl altar baroc ded oz existeva buca lu, anzi mo

la mensa e sur lezza davos igl altar steva ina gronda trav sin ils dus craps aunc ussa veseivels da mintga vart della fenestra. Sin quella trav fuva il grond crucifix, ch'ei aunc de veser el chor e sper el dretg e seniester las duas statuas de Nossadunna dellas dolurs e s. Gion evangelist. Quellas duas davosas statuas ein ussa el Landesmuseum. Forsa e speronza ch'ei seigi buca van de sperar, ch'ins survegni aunc anavos ellas, silmeins sco deposit per complettar la veglia grupp della crucifixaziun! Denter quella grupp veglia neuadora terlichava ord la fenestra grad davos ina part de quella en colur cul maletg de s. Vintschegn. Quella part culurada della fenestra ei ussa el Landesmuseum. Figend ina viseta al Landesmuseum, hai jeu observau tuttas caussas de Pleif ch'ei leu e supplicau per lur fotografias, ch'ei ussa reproducidas cheu. Il crucifix e las duas statuas pon esser della fin dil 15avel tschentaner. (Mira Führer durch das schweiz. Landesmuseum.) La fenestra ei circa da 1315 e porta l'inscripziun:

Mumma dolorosa e s. Gion evangelist

„R(EV.). RECTOR HVIVS ECCLESIAE

JONNES DE BELMVNT“.

Quei vul dir: reverend rector (plevon) de questa baselgia: Gion de Belmont. Igl uoppen de Belmont silla figura confirmescha l'inscripziun. Dr. Simonet indichescha en siu cudisch dils spirituals grischuns: „De Belmont Joannes 1311,23 Apr. (Mohr II. S. 217)“. L'otra figura sper s. Vintschegn, en armatura de cavalier cun scut ed uoppen, vegn ad esser siu frar.

Quella fenestretta culurada ei pli veglia ch'il chor ed existeva probabel avon en in'otra fenestra, ni schizun persula ed ei lu vegnida applicada, vegnend il chor gotic baghiaus. La fenestretta culurada ei probablamein vegnida

vendida già daditg. Las duas statuas goticas, ch'eran il davos temps stadas bandischadas en carnè e screditadas e sprezzadas da tuts carstgauns, ein vegnidas vendidas avon in pèr decennis ensemen cun aunc in'otra statua de s. Vintschegn. La davosa statua ha stil roman, già in tec tendenza el stil gotic, cira da 1400, ei pli veglia che tshellas duas, fetg custeivla e duei, tenor maniar dils archeologs, esser stada sigl altar vegl della baselgia carolina, leu nua che l'apsida a miez ei signada avon porta gronda. Posteriuramein ha miu rev. antecessur, che haveva buns amitgs a Bern, survegniu da leu 6000 frs.

Statua de s. Vintschegn

per complettar pli undreivlamein il pign pagament dell'entschatta per quellas treis statuas. Quella buna mana ei ida en cassa della baselgia. Alla custeivla statua de s. Vintschegn maunca in maun. Quel ei vegnius neunavon durond la restauraziun de 1930/31 ed ei ussa nossa speronza. Lein mirar, sch'el po far il survetsch, che nossas contractivas culla direzziun dil Landesmuseum daventan favoreivlas. Ei fuss nuot auter ch'in vicendeivel e raschuneivel complettar de caussas veglias spartidas ch'audan ensemen.

El Landesmuseum eis ei aunc ina mesa-statua che representa in uestg cun gnefla bassa. Quella conservava pli baul reliquias. Per far la collecziun completa, duei era quella esser reproducida cheu sper las autras.

Il tabernachel vegl (per tudestg Sakramentshäuschen) se presenta ussa flot en siu vestgiu de tuff brin-mellen cun fuorma e cruna gotica e cun gatter e siarra veglia. Quel era daus si alv, mo ussa discuvretgs e restabilius discret e bufatg. Era sia porta cun gatter ei vegnida reparada, sulerada e patinada ed ornada endadens cun curom tgietschen

Fenestretta veglia

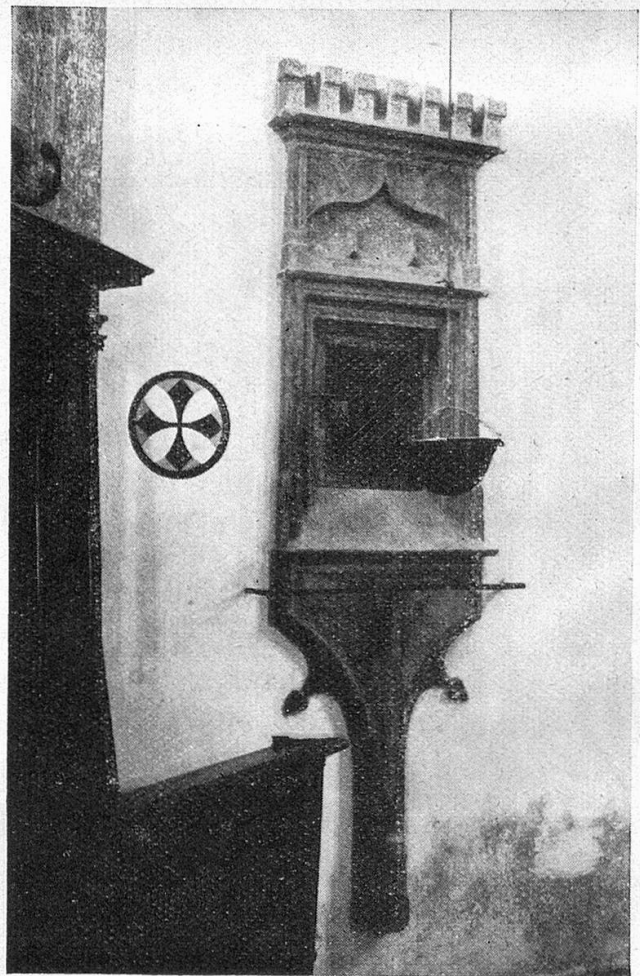

Ina mesa-statua: uestg

Els pli vegls temps dil cristianismus vegneva il Sontgissim perfin daus als christifideivels de prender cun els a casa, cunzun temps de persecuziuns, sina quei ch'era quels ch'eran da lunsch stoppien buca murir senza il paun celestial. Suentar la communiun dils christifideivels purtavan ils diacons il Sontgissim en las pastoforias (stanzas dasperas per conservar la sontga vischala, mo surtut per conservar il Sontgissim). En la cataomba dil s. papa Callistus (217—222) eis ei aunc oz conservau in tal tabernachel el mir, paucs pass naven dalla baselgia sezza. Grad aschi baul fuv'ei era usitau de conservar igl Sontgissim sur igl altar. Sur igl altar fuv'in edifeci, cibori e dagl arviul de quel pendea in vaschi neuagiu en fuorma d'ina columba ed en quel fuv'il Sontgissim. Cardinal de Bona

(saffian). Avon quei tabernachel penda in vasci d'irom, sursinaus dadens. Avon la restauraziun surveva quel odem baselgia per parlet d'aua benedida. Ussa eis el en siu plaz vegl. Il rapport de 1643 muossa, che la glisch perpetna ardevi aunc lu en quel (cun piaun) per il Sontgissim che vegnevi gia lu conservaus el niev tabernachel, ch'ei ussa restauraus a miez igl altar grond. In vegl rasti de fier, battius a maun, ei fermaus giudem il tabernachel vegl. Quel surveva per las candeilas ch'ardevan avon il Sontgissim. Aunc ussa vesan ins vid il crap-tuff pintgas restonzas dil fem dellas candeilas.

Pertgei ei quei tabernachel vegl baghiaus el mir? Quella damonda ei giustificada. Mo ins sa buca dar risposta cumpletta senza far ina pintga excursiun en la historia dil tabernachel en general.

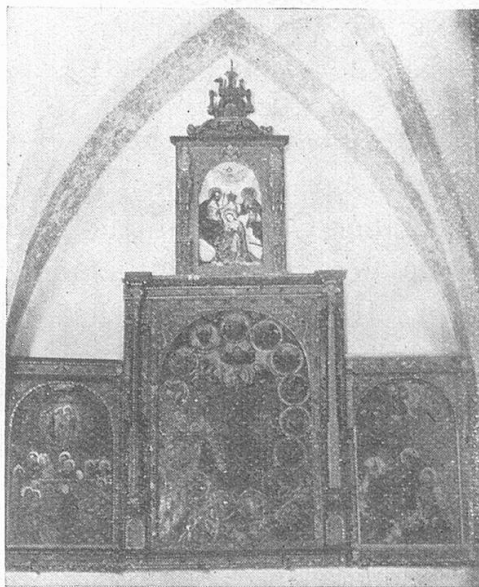

Il tabernachel vegl

presta ils arguments. Da s. Baseli il Grond (330) vegn ei raquintau, ch'el hagi, finida la s. Unfrenda, alzau il Sontgissim en la columba ded aur, che pendei sur igl altar (Bona 1. c. p. 363). Ils vegls scribents plaidan era da turris, turricula, ina tuoretta per il Sontgissim. Ils tabernachels in tec pli gronds havevan pia ina fuorma de tuoretta, che vegneva tschentada silla mensa e cunteneva il vaschi cul Sontgissim. Il tabernachel ha lu fatg atras il svilup de fuorma els differents stils: roman, gotic, renaissance, baroc etc. Il stil gotic ha denter auter era giu la moda de baghiar ina biala casetta custeivla e fin ornada el mir sper igl altar per il Sontgissim. Era la baselgia gronda e biala, sche fuva era il tabernachel proporzionalmein gronds e fetg custeivels. Per ex. il minster ded Ulm ha in tal de 26 m. altezia (1469), la baselgia de s. Luregn a Nürnberg in de 19 m. altezia (1500). In dils pli vegls ei bein quel de s. Severin a Cologna (1378).

Il tabernachel vegl (gotic) de Pleif ei suenter quel della cathedra a Cuera in dils pli gronds, pli bein conservaus e pli bials dil Grischun. El ha in'altezia de 3,30 m. Ad el manca il fons dil pei; forse che quel vegn aunc supplementaus. Per ils tabernachels che vegnan baghiai ussa dat la Sacra Congregatio directiva, la quala „scammonda strict en num de sia Sontgadat, de conservar il Sontgissim enzanua auter che el tabernachel tschentaus a miez igl altar“. (S. R. C. 21 d'uost 1863.)

Igl altar vegl dil ss. Rusari

El chor vid il mir da maun dretg, visavi il crucifix, eis ei fermau si las 4 tablas, che formavan igl altar vegl dil ss. Rusari. Avon la restauraziun fuvan quellas tablas sternidas ora per la baselgia entuorn, per part perfin senza rama. Sur Murezi Derungs raquenta a mi in interessant intermezzo. Avon onns, in bi di de stad clom'in cert signur Marenga il plevon en baselgia per plidar e marcadar cun el. Stend avon ils maletgs de quei altar dil ss. Rusari, di il signur: „Vendeis quels e tgei leis per quels?“ „O, Vus pudesses sez far in prezi ed offerta“, di il plevon. Il signur di quei ch'in marcadont di adina all'entschatta: „O, quels maletgs cheu han negina valeta.“ „Sche Vus scheis da quei, sche capis Vus nuot,“ ei la risposta dil plevon. „Tgei, jeu capeschi nuot, scheis Vus? Jeu sundel commember della commissiun digl art a Madrid ed jeu vegnel a publicar quei compliment en nossas gasettas . . . etc.“ Basta, cun quei ei il signur sbrigaus ed ha schau anavos ni pei ni pelegn. —

Cun breigia havein nus encuretge ensemen la tocca ch'era enguttada vid igl altar grond davostier, vid las truccas e surveva perfin per purtar las

astas dils cafanuns etc. Ed ussa ei igl altar puspei ensemen. La tabla gronda amiez representa Nossadunna che rasa ora siu manti sur tuts cristifideivels. Entuorn ella ein medaglions culs 15 misteris. Las duas tablas dretg e seniester representan la mort ed assumpziun de Nossadunna e la naschientscha de Niessegner. Quels treis maletgs ein pictura sin teila ed ein pli vegls che la quarta tabla (l'encoronaziun de Nossadunna entras la ss. Trinidad). Sisum dil tut stat l'annada 1630. Las treis tablas sut vegnan denton ad ir anavos sigl onn 1613, cur che la congregaziun dil ss. Rusari ei vegnida fundada. Igl ei stil de renaissance cun enqual restonza dil stil gotic, senza fallir bials maletgs ed en totalitàd ei quei stau a siu temps in magnific altar dil ss. Rusari.

Davos igl altar grond fuva en in encarden ina restonza de quei altar, ch'era a siu temps probabel la predella e formescha ussa in document de valeta historica perquei ch'el porta l'inscripziun taliana:

„R^o Si^e P^{co} AGOSTINO VINTINCENO ERA CVRATO LAN. 1613. ET ESSO ANNO FV PIANTATA IN QVESTA CHIESA LA SCOLA DEL S.^{mo} ROSARIO. TVTTORI FVRNO S. SACMESTER MELCHER MONTALT DA MOREZI, ET S. SACMESTER (IO.) ANDREA RVNZ DA VILLA.“

Che quella inscripziun ei vera, di a nus il cudisch vegl dellas confraternitads egl archiv a Pleif. Silla cuviarta all'entschatta stat ei scret per latin: Liber Congregationis S^{mi} Rosarii emptus ab Augustino Vendenzeno parrocho Rectore Sodalitii huius A^o 1613“. Il plevon Augustin Vendenzen era pia gia 1613 plevon a Pleif e buca per 1625 sco Dr. J. Simonet scriva en il cudisch dils spirituals grischuns. 1613 ei la confraternitad dil ss. Rusari vegnida menada en. Ugaus digl altar fuvan sechelmeister Melcher Montalta de Morissen e sechelmeister Gion Andrea Derungs de Vella. (Quei altar haveva ugaus ni procuratur perquei ch'el stueva haver in grond fundo, sco biars quens, inscrets per latin, tudestg e talian el cudisch dellas confraternitads muossan.) Sur Vendenzen ei vegnius legius plevon de Pleif 1612, fuva canoni ed ha retschiert la speciala pussonza d'ereger la confraternitad dil ss. Rusari dal Magister General dils Dominicans P. Seraphin, sco el sez scriva per latin el cudisch dellas confraternitads all'entschatta dil tut, avon che dumbrar si ils nums dils commembers. Denter quels anflein nus era leu ils nums dils dus sura numnai procuratur, immediat suenter ils nums dils spirituals. —

Il maletg grond della battaglia navala a Lepanto, ch'ei fermaus da maun dretg sil mir ella nav, porta giudem l'inscripziun taliana;

D. (EO)

O. (PTIMO)

M. (AXIMO)

TRIONFO DELLA SEGNALATA VITTORIA RIPORTATA DAL'ARMATA CHRISTIANA CONTRA 120000 TVRCHI FATTA ALL' 7. D'OTTOBRE LAN.^o 1571 NELLA QVALE DA 20000 CHRISTIANI FVRNO AMAZZATI 32000 TVRCHI PIV Di 3000

FATTI SCHIAVI DI PRINCIPALI TVRCHI, E'RESTORNO 7000
CHRISTIANI, DEPINTA P.(AR) ORDINE ET A SPESE DI
TVTTA LA COMPAGNIA DEL SAN.^{MO} ROSARIO ERETTA IN
QVESTA CHIESA

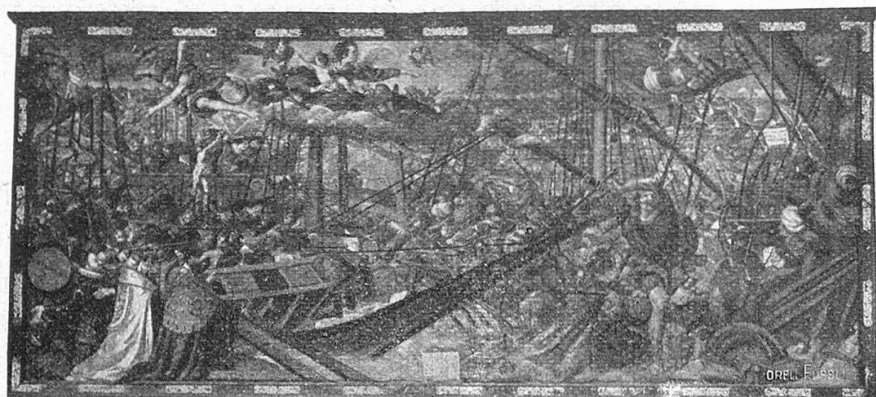
GIO. BATA. MACHOLINO PITORE D'VAL S.^O GIACOMO COTA
DI' C(H)IAVENA A DEPINTO ANNO. 1630. A QVESTA (COMP).

Quei maletg ei vegnius maliaus sin ordinaziun e cuost della confrater-
nidad dil ss. Rusari dad in cert Gion Battesta Macholino de s. Giachen sper
Clavenna igl onn 1630.

Igl imperatur terc Selim II. leva suttametter l'entira Europa al giuv mo-
hammedan. Gl'emprem ha el attacau l'insla Cypra, ch'udeva als Venezians.
Papa Pius V. ha enconuschiu il prighel che smanatschava all' Europa cri-
stiana ed ha encuretge de rimnar ils regents europeics en communabel com-
bat encunter ils Tercs. Denton han mo ils Spagnols e Venezians suandau il
clom sut il menader Don Juan, in feagl de Carli V, ed ei semess encunter la
marina terca. A Lepanto hai dau ina battaglia; ils bastiments tercs, lunsch ora
pli biars che quels dils cristians, han puspei priu en ina posiziun e fuorma
de mesa glina ed entschiet a bumbardar cun lur canuns ils bastiments dils
cristians. Il suffel era fetg favoreivels per els. Mo tutenina ei il suffel seviults
ed ha purtau il fiug ed il fem dils canuns dils cristians encunter ils basti-
ments dils Tercs, demaniera che quels han piars tutta orientaziun. Aschia
eis ei lu iu vinavon, tochen ch'ils cristifideivels han gudignau la battaglia
navala, che haveva cuzzau dallas 6 della damaun tochen la sera. 30 000 ini-
mitgs ein vegni per la veta, 5000 pegliai, 20 000 sclavs cristians liberai. La
marina terca era dal tut ruinada. Pli che 200 bastiments cun ca. 400 canuns
ein vegni els mauns dils cristians. Quella victoria ei remarcablamein daven-
tada grad la fiasta dil ss. Rusari, ils 7 d'october 1571. Quei di havevan ils
commembers della confraternidad dil ss. Rusari (fundada da s. Dumeni) fatg
dapertut solemnas processions; tut il pievel cristian haveva detg il s. Rusari,
per urbir ora ina gloriosa victoria. Perquei han ins era attribuiu general-
mein quella victoria alla intercessiun de Nossadunna. Ins scheva ch'ils
inimitgs seigien vegni batti gnanc ton cullas ballas della schuldada cristiana,
plitost culs curals della corda-paternos. Sin ordinaziun papala eis ei lu vegniu
priu si ella litania lauretana: „Auxilium christianorum, ora pro nobis = ti
agid dils cristifideivels, roga per nus“ e l'emprema dumengia egl october,
la fiasta dil ss. Rusari, ei vegnida numnada „Maria de victoria.“

Quella battaglia vegn descretta sil maletg: da maun seniester ils cristi-
fideivels, da maun dretg ils Tercs. Cheu vesan ins era Papa Pius V, il retg
de Spagna ed il dosche de Vaniescha en schenuglias en oraziun, ils égls
drizzai encunter tschiel si tier Nossadunna che termetta ora ils aungels e
muossa cul maun als Tercs: figei che vus vegnies naven, marsch! Il maletg
ei bials e beinconservaus, purificaus cun caschun della restauraziun. El ha
ina grondezia de 4 m. $\times$ 7 m. ed ei maliaus sin teila. Valeta artistica ha el

Il maletg grond: la battaglia de Lepanto

buca pli gronda, silmeins buca aparti, schebi ch'el ei maliaus bein ed endretg, plitost renomaus pervia de sia extraordinaria dimensiun. Propi maliadas ora ein mo las figuras davontier. Davostier eis ei in smugl de tgaus e navs grad mo skizzai. Ei manca era la perspectiva dell'aria. Sin moda de portret ei mo ina persuna dil maletg maliada e quella franc buca senza tendenzal In schuldau christian che laghegia e sieta sin in terc grond, mira nunnatura. per treis quartas sper la buis ora e neuagiu sil pievel en baselgia entochen ch'el sieta! El porta ina capiala dil temps e della moda svizzera. La tradi-ziun di, ch'in de Mont de Vella seigi staus activs en quella battaglia. Lu turnaus a casa seigi el arrivaus a Pleif. Gl'emprem hagi el fatg ina viseta alla baselgia parochiala, ferton che siu schemmel seigi ius vinavon persuls tochen si Vella ed hagi annunziau la vegnida de siu signur. In cudisch egl archiv, screts a maun dad in domdecan de Mont igl onn 1850, di: „A Pleif, nua

La cartuscha dil cavalier de Mont

ch'ei penda el chor vid il mir il sabel e spruns dil renomau guerrier e benefactor della baselgia, cavalier Gion de Mont, vegn ei da vegl enneu fatg menziun ell'oraziun della veglia e nobla famiglia de Mont, che ha era leu sco distincziun in special plaz.“ Avon circa 40 onns biabein ha in plevon, che stueva haver snueivel pauca simpatia per talas caussas, bandischau sabel, spruns e tabla giuador baselgia. La concernenta famiglia ha lu retschiert las caussas e vendiu quellas treis al Landesmuseum. Igl import de 500 fr. ha ella dau al fondo della scola reala. Per speciala grazia havein nus la favur de survegnir in facsimile gratis. Igl original sez fuss semper en prighel. Secund l'inscripziun della cartuscha ei il cavalier morts 1635. Eis el vegnius sin 85—90 onns, sche eis ei pusseivel ch'el ei staus a Lepanto ella battaglia ed ins ha absolut negina raschun de vuler nihilir la tradiziun, tonpli ch'ins savess schiglioc buca capir, co quella cartuscha cun siu sabel e spruns ein vegni tschentai en baselgia. El 34avel rapport annual dil Landesmuseum scriva Dr. E. A. Gessler, assistent della direenziun sur quellas treis caussas. Il Landesmuseum ha cumprau ellas 1892. Figend in niev catalog per la collecziun ded armas, eis ei semussau, ch'il moni de quei sabel, ina ga lavaus e purificaus, seigi suleraus ed ornaus cun intarsias d'argien. Il moni de quella rapiera ei da fier gravau, per part perfurau, ciselau, sulerau e tauschau cun argien. (Tauschar vul dir ornar caussas de metal, principalmein ded itschal, cun pitgar en metal ded outra culur, specialmein aur ed argien.) Cura ch'il sura numnau signur ha mussau a mi quei sabel, figend la viseta al Landesmuseum, havein nus stuiu sesmervegliar de quella biala arma e sgr. Gessler ha sincerau, che quel cun aunc in auter sabel de Gion Luzi Gugelberg de Moos seigien ils dus pli custeivels dell'entira collecziun. La nezza porta per marca in tgau-bov ed ils plaids: „Clemens Bongen me Fecit — Clemens Bongen Solingen.“ (Clemens Bongen ha fatg mei — Clemens Bongen Solingen.) Il sabel ha ina lunghezia de 116,5 cm, la nezza 100 cm. Cun il sabel audan aunc in pèr elegants spruns de fier, sulerau. Igl aur ei naturalmein quasi svanius. Ils plaids della cartuscha san ins leger giud il maletg. Il cavalier ei staus en survetsch militar en Frontscha, cavalier digl uorden de s. Michèl (fundaus 1469 da Luis XI. en honor de s. Michèl, igl aunghel pertgirader dil Reginavel), capitani della guardia dil retg.

El sura menzionau cudisch de domdecan de Mont stat il sequent passus: „Am Fronleichnamfest wird für denselben (Hauptmann Johann v. Mont, Ritter) öffentlich gebetet ein Vater Unser und Ave wegen der von ihm gestifteten alten runden silbernen Monstranz, deren Fuss dermalen als Ciborium jener

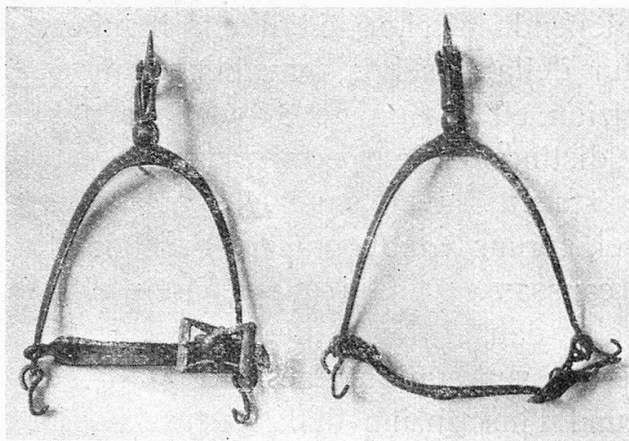
Il sabel dil cavalier de Mont

Kirche dient, nachdem sie wegen Eintausch für die jetzige Monstranz, ihre Form verlor, und dem verkehrten Geschmack des damaligen Pfarrers C . . . wich.“ Il cibori ei da massiv argien e finfatg encorsch'ins vid il cibori il pei pli vegl.

En baselgia a Pleif, visavi il maletg grond stat in auter maletg vid il mir, representond il marteri de s. Vintschegn. Lez porta igl uoppen Jochberg e vegn ad esser daventaus u sin cuost ni silmeins sin ordinaziun de Sur Jochberg, ch'ei staus plevon a Pleiv da 1633/60. Sur Cristian Jochberg da Sagogn eri in activ e capavel plevon che hagi battiu bia per buca schar sesparter las filialas. El fuva decan dil capetel, canoni ed ha priu part vid l'elecziun digl uestg de Mont. El ei morts 1666.

Denter 1643—1658 (il rapport della visitaziun episcopala de 1658 menzionescha ellas) eis ei vegniu fatg bialas truccas el chor. Igl uoppen de Mont e de Schauenstein di a nus tgi che hagi regalau quellas alla baselgia. Quei ei ina custeivla lavur, tablas cun intarsias, complicadas figuras e fluras de nughè en stgein e de stgein en nughè. Las encoronaziuns, ils dracs che significheschan il nauschaspért che va entuorn per encurir tgi ch'el pudess laguoter, ein vegnidas vitier pli tard, tenor inscripziun de 1694. Il num „Jacob v. Collenberg 1694“, tgaliaus ella truca da maun dretg odem, vegn a valer mo per las encoronaziuns. L'autra lavur ei d'attribuir ad in bia pli capavel sculptur, presapauc sco quel della scantschalla (pareglia las pétgas e lur capitèls!) che porta l'annada 1674. Semegliontas scantschallas de mellis valeta, ein d'anflar a Degen, Tersnaus, Vrin, Morissen e Laax. Las duas pli complettas ein quellas de Pleif e Vrin.

Igl onn 1661 (annada inscretta sul portal grond) sto ei esser vegniu fatg ina gronda midada vid il baghetg, q. v. d. principalmein vid la nav. Igl ei zwar buca de crer ch'ils mirs seigien vegni scarpai giu. Plitost astg'ins supponer ch'igl seigi mo vegniu cavau giu la ligiadura dil mir. Tier la restauraziun de 1930/31 eis ei semussau, ch'ils pilasters eran direct vegni baghiai vi encunter il mir vegl. La nav ei vegnida barochisada dadens e dador. Aschia han ils maletgs della passiuon stoviu svanir. Era il plantschiu ei vegnius remplazzaus entras in niev. Il vegl era embellius da maletgs ord il Veder Testament. Ei fuss buca giustificau de vuler far reproschas pervia de quella midada. Ei vegnan ad haver giu lur raschuns. Ils capavels plevons de gliez temps (Vendenzen e Jochberg) ed il grond uestg Duri de Mont de Vella' ch'ei vegnius elegius 1661 uestg, fan plitost vegnir tier la supposiziun, ch'ils mirs, resp. la ligiadura ed il plantschiu erien en schi mal stan, ch'igl

Ils spruns dil cavalier de Mont

---

eri nuota pli de spindrar enzatgei. Naturalmein che quei fuss ina delicatessa per ils archeologs, sch'ins savess aunc mussar mo in'aissa cun pictura dil plantschiu vegl, ni mo ina buccada dils maletgs vid il mir vegl. Sco ils meisters dian e l'invista perschuada, ei il tetgal della nav pli vegls e pli solids che quel dil chor. Cun caschun dil tetg niev de plattas, ha il tetgal dil chor stuiiu vegnir rinforzaus. Igl onn 1662 ei la baselgia vegnida consecrada ils 8 de settember, tenor Dr. Simonet. La fiasta della benedicziun-baselgia ei denton adina la dumengia suenter s. Murezi (22 de settember).

Igl altar de Nossadunna ei da 1694. (Observa igl ornament digl altar!) Siu stil ei renaissance-baroc. La madonna vestgida ei vegnida remplazada pli baul entras ina moderna. Tier la restauraziun eis'ella vegnida antiquisada, ch'ella se-comporta ussa meglier cul vegl. Era las duas statuas dretg e seniester (s. Dume-ni e s. Catrina de Siena) ein baroccas ed audan en summa buca vid quei altar, pon gnanc en las nischas. Mo en totalitad va ei aunc buca schi mal.

Ina dellas pli custeivlas caussas ei igl altar grond, stil baroc, excepriu il tabernachel. Siu sculptur e siu pictur ein perpetnisai sigl altar davostier. Il sculptur ha tagliau en siu num:

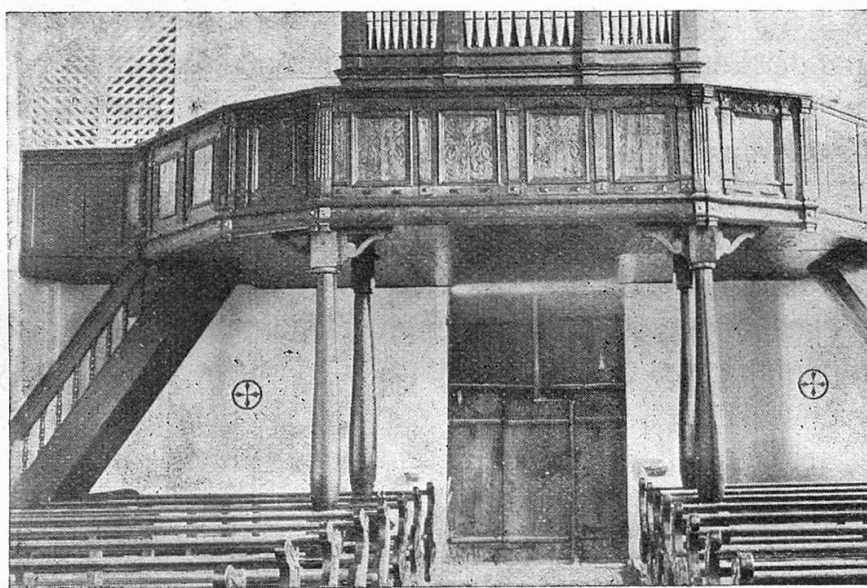
IONNES. RIZ. BILTHWER VON WALES A^o 1724.

E grad aschi consequent ha il pictur maliau siu num dasperas cun culur cotschna: „Johann, Franz, ab EGG, mahler, gebürtig von Schweytz, wohnhaft bei St. gallen 1726.“

Igl ei de crer che quels hagian luvrau independent in da lauter, sco igl ei aunc daventau biaras ga. Per curiositad, silmeins per enqualin, ha el culu-rau las 14 petgas tgietschen. De mirar mo superficialmein, pudess ins forsa criticar quella policromia. Denton vegn in pli detagliau studi a mussar, che quei artist ei staus pli fins e raffinaus ch'ils biars artists ded oz ed era pli perderts ch'ils amateurs de schablona. Siu intent era d'encurir harmonia. Ils ornamentals duevan buca grir e camegiar giud in funs ner e vegliurd, anzi far en harmonia cullas parts constructivas ina impressiun unitara e migeivla; buca ina caussa per sesezza, plitost tuttas en unitad. La policromia digl altar stat era en harmonia cullas culurs dil plantschiu della nav. E vegnend da porta en, han ins l'impressiun d'in migeivel e simpatic maletg. Siu character ei: nobel e venerabel. Igl altar grond stat el chor gotic, sco ina grondiusa monstronza e s'accorda malgrad siu stil baroc, famus cun l'architectura gotica dil spazi. Il grond edifeci dil tabernachel (quasi treis meters aults) era vegnius dishonoraus e disfigoraus avon ca. 80 onns, stuend la part a miez ceder ad ina mecanica teatrala de volver per arver e serar il tabernachel. Endadens fuv'el buca seraus giu, cun liber transit per falians e purla, veramein malvengonz della preschientscha de Niessegner. Cun caschun della restauraziun 1930/31 ei quella part a miez puspei vegnida complettada el senn e stil vegl. Las portas muossan l'appariziun dil Salvader cul ss. Cor de Jesus alla s. Mar. Margarita Alacoque. La principala caussa admirabla vid igl altar grond, ei sia extraordinariamein bein proporziunada architectura

de nuncomparegliabla rihezia en fins ornamentals de profund art. Jeu sesmervegliel nuota, che las firmas sescarpavan per quella lavur.

Igl altar de s. Cundrau (Conrad) ei in muster d'in edifeci cavistrau, fabricaus ord restonzas veglias e caussas novas, carschius siedor en lunghezia senza maniera. Las petgas han buca plaz e las statuas fan de sezuppar. Nuotatonmeins secomport'el bein en unitad culs auters, sch'ins contempla el dalla porta-baselgia anora. Siu datum ei 1734. Il pictur Johannes Sepp ch'era forsa era sulerader, er'in artist empau schischi lala! Ils dus maletgs che tenevan compagnia al crucifix tochen ch'el pendea leusi vid igl artg dil chor, ein sias ovras e tgeininas! Ins ha anflau per meglier de con-

La laupia

servar quels dus en casa parvenda, nua ch'els disturbeschan buca ton.

Igl equilibrer culla scantschalla tegn igl altar de s. Onna visavi, baroc, tendenza en rococo. In pulit bi altaret cun maletgs de s. Onna cun Nossadunna e s. Gion Battista, secund patrun della baselgia. Las mendras caussas vidlunder ein bein las 2 statuas de s. Carli Barromeo e s. Francestg Xaveri.

Ils dus onns 1930 e 1931 ei l'entira baselgia vegnida restaurada. Igl emprem ein ils mirs da maun dretg vegni drenai. Il tratsch che steva quasi treis meters ault encunter il mir ha stuiu vegnir allontanaus cun in profund e liung corridor. Igl intern ei vegnius strehaus da niev e discrèt. Il tuff che era zuppaus sut la caltschina (factum menzionaus gia 1643 el rapport!) ei vegnius cavaus neunavon, la laupia engrondida dallas varts ed ornada cun tablas veglias. Las staziuns della via della crusch ein vegnidas restauradas (custeivels maletgs de 1781). Ils bauns ein vegni fatg novs cun capugls tagliai da lenn nughè. Ils bials capugls novs corrispundan alla sculptura veglia ed ein in regal della brava matta Onna Clara Casanova. Il secund capugl odem da maun dretg senumnava il capugl dils misteris pervia digl uoppen ed ils bustabs: „D. D. D. D. D. A. C. 1930.“ quei vul dir: Domino

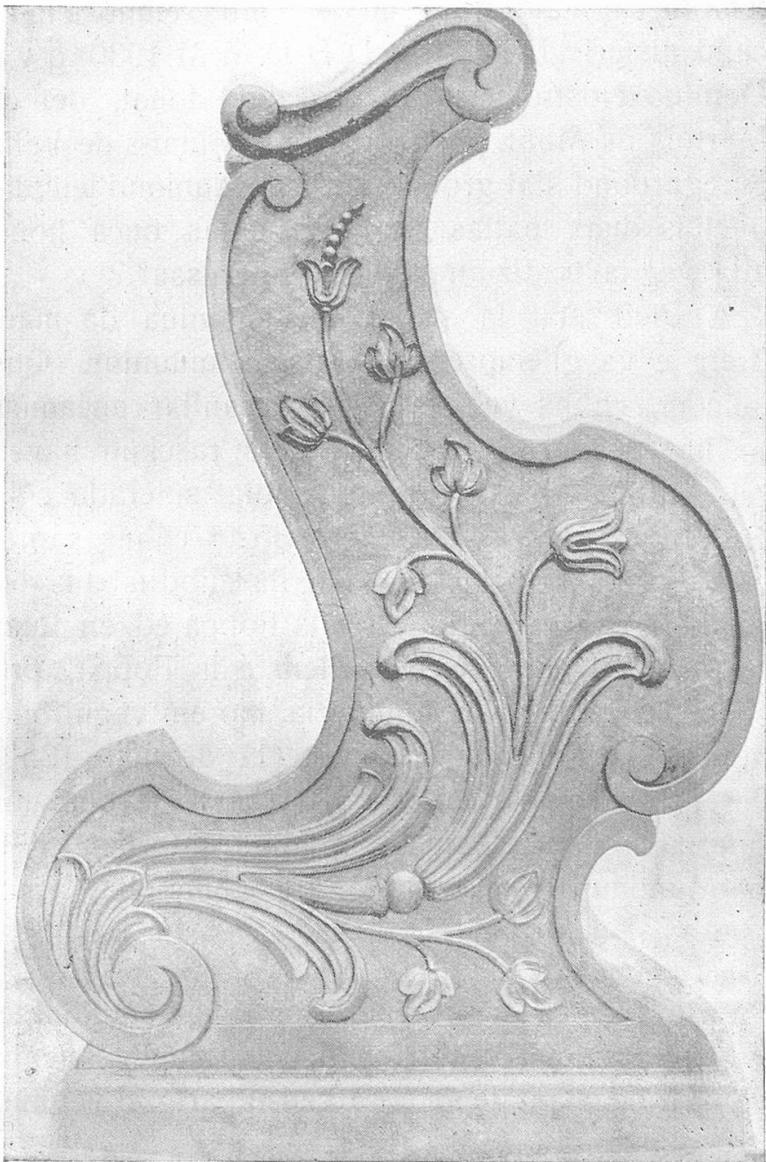

Igl altar grond restauraus

dominantium dat, donat, dedicat (cf. Cicero Verres 4,29). Sligliau si il legn, resta il bi exempel, e vivien quels che suondan!

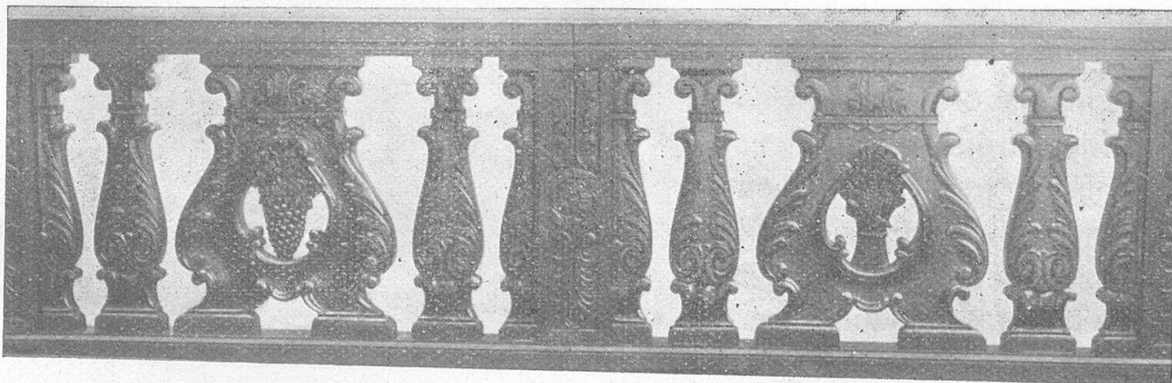
Picturs e suleraders han confirmau il bien num della capavla firma Reis e Haaga a Rorschach, che fa solida e buna lavur per in prezi ch'ins po aunc viver suenter la restauraziun.

In capugl tagliau

Nos meisters: Cantieni e Derungs han fatg la lavur de scrinari e scolast Gieli de Mont in bien ton della sculptura per ex. la tabla dellas Valerusas etc. La lavur vid il tuff ed il mir ei stau caussa de firma Malin, per part era da nies miradur Derungs. Sigr. architect Furger, Lucern, ha luvrau ora il project della restauraziun, fatg ils plans per ils bauns e per il baun della communiun.

Ina extraordinari biala lavur ei il baun della communiun. Era quel ei sco ils capugls tagliaus en lenn nughè dal renomau sculptur J. Furrer a Lucern, ina lavur meisterila cun ils

Ina part dil baun della communiun

La tabla dellas Valerusas

simbols: la trocla d'iuas, la mona de spigias, il calisch, la hostia, il s. Spert ed il pelican. Sia lunghezia de siat meters ei ina dimensiun buca grad ordinaria ed alzaus sil chor sur quater scalems dat el alla vesta in'atgna tempra. Da maun dretg, en tier il mir, semuoss'in secund misteri: „D.N. J. Chr. D. D. D. M. M. 1930“ q. v. d. Domino Nostro Jesu Christo dat, donat, dedicat Martina de Mont, puspei ina brava matta de Vella. Seregurdond dal grond sacrifici, damond'jeu: fan quellas duas mattas grad numnadas buca honor alla veglia tradiziun dellas „Valerusas“?

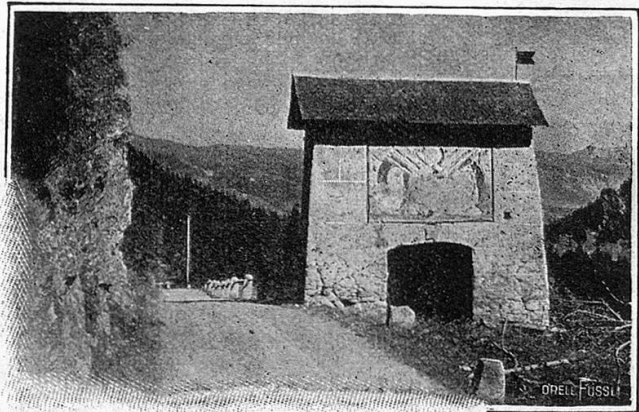
A Pleif stat la schlatteina feminina da maun dretg e va gl'emprem tier la s. communion. Quei unicum, ch'ins vegn strusch ad anflar enzanuas, ei ina jerta, che las Valerusas han schau anavos. Per quella raschun havein nus anflau per gest e dueivel de metter si ina pintga tabla sulerada culla inscripziun: „LAS VALERUSAS DA MAUN DRETG 1352,“ ch'ins sapi il factum e pertgei che quei usit existi. Igl onn 1350 ein ils subdits dil cont Albrecht gl'emprem de Werdenberg e Trin serebalzai ella Foppa ed en Lumnezia. Siu feagl ed il cont de Montfort han attaccau Flem e la Foppa, priu Schiedberg, berschau Glion e levan rumper en Lumnezia, mo ein vegni batti e victorisai dals Lumnezians sut Duri Walther de Belmont (11 de matg 1352.) In'otra partiziun haveva encuretge de rumper en spèr Porclas il medem monument. Mo las Valerusas Lumnezianas han reteniu ils inimitgs entochen ch'ils umens vitgurs ein arrivai dal Mundaun per far la victoria completa.

„Ils cavaliers ein dai en dies,
els laian uss cun bien il nies!“

Porclas vul dir ton sco porta clausa (serrada) e sesanfla egl uaul denter Cumbel e Glion. Nies maletg muossa igl artg triunfal culs maletgs vegls. Sco ei vegn detg, era quella pictura buca pli de spindrar ed igl artg ei vegnius renovaus sin moda pli simplac ulla figura de s. Murezi.

En baselgia sper scantschalla sesanfla ina tabla commemorative pils curdai ella battaglia della Tgalavaina ed a Rehanau.

Aunc ina davosa caussa! Sco ina veglia guardia stat il clutger in tschancun, treis pass naven dalla baselgia. Baghiaus en stil roman (posthum, q. e. suenter il temps dil stil), po quel esser in tec pli vegls ch'il chor gotic, buca la massa. Schon

La porta veglia de Porclas

---

pliras ga ha el carmelau il cametg, la davosa ga 1930. Dalunsch tarli-
scha sia capetscha ner-blaua e speronza arriva aunc il mument ch'ina
flotta ura nova annunziescha giu dagl ault al carstgaun las uras dil temps:

„Adatg, carstgaun, il temps camina
E tuorna mai pli per adina!“ *)

Educaziun

*Els vezis d'affons, sco en lur fallonzas
Entaupan ils vegls lur atgnas munconzas.
Sch'ti vul medegar lur nauschas cusseidas,
Sche stos ti gl'emprem domagnar tias queidas.*

*Per quei pren tetez per tias ureglias
Avon che catschar tes affons ord las streglias
E vul ti far star els pulit a cà-tia,
Sche stai er ti leu, untgescha l'ustria!*

*Per quei, sche mo teidla la buna cuncina!
Cun els educhescha tetez grad enina.
Cun tiu bien exempel ti levamein meinas
Tes giuvens e giuvnas giud vias puleinas.*

*Sedas ti aschia fadigia e stenta,
Sche renda confiart e plascher tia schenta
A ti, alla mumma, a tiu bien vischin,
Gie tut che selegra, il tschiel sez perfin.*

Gion Disch.

---

*) *Remarca:* Cun engraziament seregord'jeu dals benefactors e benefacturas che han gidau a pagar las illustraziuns; plinavon seigi remarcau cun engrazieivladad, che la ludeivla direzziun dil Landesmuseum ha furniu 4 clichés ad imprest e procurau pliras fotografias per raschuneivel prezi. Era nies fotograf scol. Gielli de Mont ha giu gronda premura e mereta public engraziament persuenter.